

ISHLAB CHIQRISH TA'LIMI SHARTNOMASINING BELGILARI VA TASHKILY SHAKLLARI

Ro'ziyev Dostonbek Rustam o'g'li

Toshkent Davlat Yuridik Universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqola orqali yangi tahrirdagi Mehnat kodeksida qabul qilingan ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi uning belgilari, xalqaro mehnat qonunchiligida ketirilgan ta'riflari shuningdek mehnat shartnomasi bilan o'zaro qiyosiy tahlili haqida ma'lumotlar aks ettirilgan.*

Kalit so'zlar: *mehnat shartnomasi, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi, kasbga tayyorlash, mutaxassislikka oid malakalar*

Mehnat munosabatlariga kirishayotgan har bir shaxs mehnatga doir qonunchilik bilan yuzlashadi. Mazkur munosabatlarning asosini xodim va ish beruvchi o'rtasida imzolanadigan mehnat shartnomasi tashkil etadi. Mehnat shartnomasi xodim va ish beruvchi o'rtasida huquq va majburiyatlarni belgilaydigan kelishuv bo'lib, yuridik kuchga ega. Mehnat shartnomasiga asosan xodim ish beruvchining manfaatlarini ko'zlagan holda mehnat vazifalarini bajaradi, ichki mehnat tartibi qoidalariga rioya qiladi. Ish beruvchi esa shartnomaga muvofiq ish bilan ta'minlaydi, ish haqini o'z vaqtida to'laydi. Garchi mehnat shartnomasi mehnat huquqi fanida markaziy o'rinni egallasa-da, shu bilan birga u mehnat huquqi sohasida yagona shartnoma turi emas. Mehnat kodeksida mehnat shartnomasi bilan bir qatorda jamoa shartnomasi, to'liq shaxsiy yoki jamoaviy moddiy javobgarlik to'g'risidagi shartnomalar, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi va boshqalarni ajratish mumkin. Mehnat qonunchiligi olimlari orasida mehnat qonunchiligida shartnomalarni tasniflash bo'yicha bir qator fikrlar mavjud. L.Yu. Bugrov mehnat qonunchiligida shartnomalarni asosiy va qo'shimchaga ajratishni taklif qiladi. "Asosiy mehnat shartnomasi mehnat huquqiy munosabatlarning paydo bo'lishi va uning rivojlanishi uchun asos bo'lib, xodimning mehnat sharoitlarini va uning ishchi kuchidan foydalanishni har tomonlama tartibga soluvchi huquqiy hujjatdir"¹. Tomonlarning qonun va tuzilgan shartnomadan kelib chiqadigan huquq va majburiyatlarini keltirib chiqaradi. L.Yu. Bugrov asosiy shaxsiy mehnat shartnomalari soniga korporativ korxonada mehnat shartnomasini (korporatsiya ishtirokchisi (a'zosi) bilan tuzilgan shartnoma) va mehnat shartnomasini (agar ular davlat va kommunal mulk bo'lmasa, ishlab chiqarish vositalarining egasi bilan yollangan hollarda tuzilgan) qo'shish kerakligi ta'kidlaydi. K.N. Gusov mehnat shartnomalarining o'ziga xos mazmuniga qarab, ularni ikki guruhga ajratadi:

¹ Бугров Л.Ю. Проблемы свободы труда в трудовом праве России. Пермь, 1992. С. 83.

xodimning mehnat faoliyati to'g'risidagi shartnomalar;
xodimning ta'lim va mehnat faoliyati to'g'risidagi shartnomalar.

Bitimlarning ikkinchi guruhida muallif "malaka oshirish to'g'risidagi shartnomalar bilan bir qatorda mehnat munosabatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish ta'limi shartnomalarini ham belgilaydi".²

Shartnomalarning yuqoridagi tasniflari u yoki bu darajada mavjud bo'lish huquqiga ega, chunki ular turli mezonlarga asoslanadi va mehnat qonunchiligidagi shartnomaviy tartibga solishning butun doirasini aks ettiradi. Biz ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi mehnat qonunchiligida mustaqil shartnoma degan pozitsiyani egallaymiz. Biz mehnat va ishlab chiqarish ta'limi shartnomalarining xususiyatlariga olimlarning turli qarashlarini tahlil qilib, shunday xulosaga keldik. Agar mehnat munosabatlarning predmeti jonli mehnat bo'lsa, u holda o'quvchi munosabatlarning predmeti ma'lum bir kasb (mutaxassislik) bo'yicha o'qitishdir.

"Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining predmeti zamonaviy til bilan aytganda, mehnat emas, balki kasbiy mehnatga tayyorgarlikdir, ish esa faqat o'qitish maqsadiga xizmat qiladi va muayyan ishlab chiqarish samarasini olish uchun mo'ljallanmagan. Talaba mehnatni bajarishdan ozoddir. Uning o'qish rejimi, ish rejimidan farqli o'laroq, ichki tartib-qoidalar bilan emas, balki o'quv rejasi va jadvali bilan tartibga solinadi va ish haqi miqdori to'g'ridan-to'g'ri sarflangan mehnat miqdori va sifatiga bog'liq emas. Mehnat kodeksida mustaqil ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi sifatida ajratib ko'rsatilgan, u mehnat shartnomasidan farqli o'laroq, ma'lum bir tartibga solish va mazmunga ega bo'lib, ma'lum bir ish uchun ishni bajarish bilan emas balki mehnat funksiyasi, yangi kasb, mutaxassislik, malakani egallash bilan tavsiflanadi. Ushbu shartnoma maxsus - ishlab chiqarish ta'limi huquqiy munosabatlari keltirib chiqaradi, bu esa mehnat qonunchiligi doirasida talabani (talabani) va xodimning huquqiy holatini huquqiy tartibga solishning barcha xilma-xilligida tavsiflovchi turli xil kelishuvlar bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, biz talaba shartnomasini mehnat shartnomasidan farqlash imkonini beradigan va uni mehnat shartnomasi bilan bir qatorda mehnat huquqida mustaqil shartnoma turi sifatida ko'rib chiqish imkonini beruvchi quyidagi xususiyatlarni aniqlashimiz mumkin.

Birinchi, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining predmeti mehnat shartnomasidan farqli o'laroq, ish beruvchi tomonidan tashkil etilgan ma'lum bir kasb, mutaxassislik, malakaga ega bo'lgan talabani kasbga o'qitish (qayta tayyorlash) bo'lib, bunda mehnat shartnomasining predmeti xodimning hayotiy mehnati hisoblanadi. Muayyan ish beruvchining umumiy ishlab chiqarish jarayonida ma'lum bir mehnat funksiyasi.

² Гусов К. Н. Договоры о труде в трудовом праве при формировании рыночной экономики. Дисс. ...д-ра. юрид. наук. М., 1993. С. 141.

Ikkinchidan, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi taraflari talaba (ish qidiruvchi; ma'lum bir tashkilotning xodimi) va ish beruvchidir. Garchi ba'zi hollarda ushbu shartnomalarning tomonlari (xodim va ish beruvchi) bir-biriga to'g'ri kelsa-da, bu shartnomalarning predmeti va mazmuni bir-biridan farq qiladi.

Uchinchidan, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasining mazmuni uning shartlaridan iborat bo'lib, unda mehnat shartnomasidan farqli o'laroq, talabani yangi kasbga, mutaxassislikka, malakaga kasbiy tayyorlash (qayta tayyorlash) bo'yicha tomonlarning o'zaro huquq va majburiyatlari kiradi. uning mazmuni ushbu ish beruvchi uchun mehnat funktsiyalarini to'g'ri bajarish uchun tomonlarning huquq va majburiyatlarini o'z ichiga olgan shartlar to'plamidir.

To'rtinchidan, talabalar o'rtasidagi munosabatlarning paydo bo'lishining asosini talabalar shartnomasi, mehnat munosabatlarining paydo bo'lishiga esa mehnat shartnomasi tashkil etadi.

Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi ish beruvchi va talaba o'rtasidagi kelishuv sifatida belgilanishi mumkin, unga ko'ra ish beruvchi talabani ma'lum bir kasb, mutaxassislik, malaka bo'yicha kasbga tayyorlash, qayta tayyorlashni tashkil etish majburiyatini oladi. Uni muvaffaqiyatli tugatgandan so'ng, talabani olgan kasbi, mutaxassisligi, malakasi bo'yicha ish bilan ta'minlash, talabaga stipendiyani o'z vaqtida va to'liq hajmda to'lash, shuningdek talaba tomonidan ko'rsatmalar bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda bajargan ishiga haq to'laydi. Ish beruvchining talabiga mehnat qonunchiligi va mehnat qonunchiligi normalari, jamoaviy shartnomalar, normativ-huquqiy hujjatlarni o'z ichiga olgan boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan kafolatlar bilan ta'minlashi va talaba ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi shartlarini vijdonan bajarish majburiyatini oladi. Tomonlar belgilagan muddatda shaxsiy tayyorgarlikdan o'tish va egallagan kasbi, mutaxassisligi, malakasiga muvofiq ushbu shartnomada belgilangan muddatlarda mehnat shartnomasini tuzish va ish beruvchiga shartnomada belgilangan muddatda ishlashini nazarda tutadi.

Ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllariga kelsak, yangi tahrirda qabul qilingan Mehnat kodeksida huquqiy ta'rif berilmagan. Ishlab chiqarishni tashkil etish bo'yicha asosiy tushunchalar kasbiy tayyorgarlik, qayta tayyorlash kurslari bilan bog'liq bo'lgan adabiyolarda shuningdek normativ-huquqiy hujjatlarda ko'rishimiz mumkin.

Ishlab chiqarish ta'liming tashkiliy shakli deganda, murabbiyning, o'qituvchining, ishlab chiqarish ta'limi ustasining qo'yilgan maqsadga erishish uchun kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari o'quvchilarining o'quv ishlab chiqarish faoliyati xususiyatini belgilovchi hamda ta'lim jarayonini tuzish usullari, tashkil etish va unga rahbarlik qilish usuli tushuniladi. Ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllarining muammosi yuzasidan xilma-xil fikrlar, mulohazalar, xulosalar mavjud bo'lib, Yu.K.Babanskiy, M.N. Skatskiy, G.I. Potashnik,

S.M.Tyunnikov, A.A Budarniylar birinchilardan bo'lib, ta'limning tashkiliy shakllarini turkumlashtirish (klassifikatsiya) guruhlarini tavsifiya etadi:

O'quv jarayonini ifodalovchi dars, ekskursiya, maslahat berishdan iborat bo'lgan ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy jarayonlari;

O'quvchilarning o'z harakatlari bilan bog'liq ta'limning tashkiliy shakllari, jamoaviy va yakka tartibda;

O'quv jarayonini o'tkazish joyi korxonalar, muassasa, tashkilot, dala maydoni bilan bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish ta'limining tashkiliy shakllari;

Ishlab chiqarish ta'limi ustasining guruhga bog'langanlik yo'li bilan bog'liqlik tashkiliy shakl. Ta'limning tashkiliy shakllari shartli ravishda belgilangan bo'lib, bitta maqsadga qaratilgan bo'lib o'quv jarayonini maqbullash holatini tashkil etish va kasbiy malakani yanada mustahkamlashga qaratilgan maqsadga erishish. Ishlab chiqarish ta'limi jarayoni - asosan o'rgatuvchi, shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi jarayon bo'lib xizmat qiladi. Ishlab chiqarish ta'limi tashkiliy shaklining asosiy vazifasi butun o'quv jarayoni tizimini tashkil qilishdan iboratdir. Ishlab chiqarish ta'limi o'z navbatida obyektlarga ega bo'lib ularni o'quv massasidagi o'quv sexlari, o'quv ishlab chiqarish korxonalar, ustaxonalari hamda korxonalarda tashkil qilingan o'quv sexlari tashkil etadi. Mazkur obyektlarning vazifasi ishlab chiqarish ta'limi jarayonida shakllangan umummehnat kasbiy malaka va ko'nikmalarni takomillashtirishdan iborat bo'lib shu bilan birga, bu obyektlarda tayanch korxonaning buyurtmasi bo'yicha real mahsulotlarni ham chiqarishdir. Ishlab chiqarish ta'limi jarayonining tashkiliy shakllari ta'limning turli metodlaridan foydalanilgan holda turli ko'rinishda amalga oshiriladi:

O'quv jarayonini o'tkazish joyiga qarab;

O'quvchilarning o'quv faoliyatini turli ko'rinishiga qarab;

Ishlab chiqarish ustasining o'quvchilarga biriktirib qo'yilganligiga qarab.

Ishlab chiqarish ta'limi shartnomasi asosida o'quvchilar ishlab chiqarish ta'limining obyektlariga qarab kasbiy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan joylarda o'z kasbiy malakalarini oladilar. Bunday tashkiliy shaklga biz laboratoriyalar, dala sharoitlari, o'quv sexlari, korxonalar sexlari, ishlab chiqarish ta'limi shartnomasiga muvofiq keladigan o'quvchilar uchun ajratilgan joylar shuningdek ishlab chiqarishni ta'limini ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq joylarni misol qilib aytishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son;
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.– Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2018.

3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 29.10.2022-y., 02/22/798/0972-son; 12.04.2023-y., 03/23/829/0208-son;
4. Гусов К.Н. Договоры о труде в трудовом праве при формировании рыночной экономики. Дисс. ...д-ра. юрид. наук. М., 1994
5. Бугров Л.Ю. Проблемы свободы труда в трудовом праве России. Пермь, 1992. С. 83

